

ESTERHÁZY PRI NAS: IZ RECEPCIJE SODOBNE MADŽARSKE KNJIŽEVNOSTI

Prispevek predstavlja recepcijo del Pétra Esterházyja pri nas. Postopek recepcijske estetike moderne madžarske književnosti od druge polovice 80-ih let do danes zaznamuje Vilenica. Madžarski pisatelji se od samega začetka (1986) udeležujejo te že tradicionalne literarne »manifestacije«, kjer je bil marsikateri izmed njih tudi že nagrajen. Péter Esterházy je bil prvi, ki je dobil mednarodno literarno nagrado Vilenica za leto 1988. Od takrat se je začelo tudi prevajanje njegovih del. Pričujoč prispevek ugotavlja, kako je pisateljevo leposlovno delo sprejeto v našem kulturnem prostoru s povsem drugačno kulturno-zgodovinsko tradicijo, kjer odkrivamo različne horizonte branja, drugačno razumevanje njegovih umetniških sporočil in kjer nastajajo različne estetske sodbe.

V primerjalni literarni zgodovini imajo prav posebno mesto raziskave, ki preučujejo tuje leposlovje v domačem kulturnem prostoru s povsem drugačno kulturnozgodovinsko tradicijo, kjer odkrivajo različne horizonte branja, drugačno razumevanje njihovih umetniških sporočil in kjer lahko nastanejo različne estetske sodbe. Tako postane umetnik drugega naroda v tujem okolju znan, priljubljen, bran ali obratno. Predpogoj za globljo recepcijo ali recepcijsko teorijo oz. teorijo bralčevega odziva, kot ga imenuje Wolfgang Iser,¹ je v prvi vrsti to, kar tekst narekuje svojim bralcem. Se pravi, da se branje mora kot udejanjanje besedila prepustiti bralčevi odločitvi in je bralec tisti, ki procesira avtorjevo intenco. Še bolj zanimivo je, če je bralec iz drugega kulturnozgodovinskega okolja, kjer uporabi drugačen miselni in čustveni kontekst, v katerega se besedilo prevede, in odkriva drugačna branja, kakršnih domače okolje morda ni znalo odkriti zaradi različnih determinant.

Postopek recepcijske estetike moderne madžarske književnosti od druge polovice 80-ih let do danes zaznamuje Vilenica. Kraj, kjer je od leta 1986 Društvo slovenskih pisateljev ustanovilo mednarodno literarno nagrado, ki jo podeljuje za izjemne

¹ Wolfgang Iser je o estetiki recepcije in estetiki učinkovanja ter o triadnem modelu – realnem, fiktivnem in imaginarnem – imel zanimivo predavanje leta 2002 na Filozofski fakulteti Univerze v Pécsu na Madžarskem, kjer je ponovno poudaril svojo tezo, da je namreč pomembno, kaj besedilo narekuje svojim bralcem, kajti estetsko besedilo učinkuje šele tako, da je brano, priti mora do interakcije med bralcem in besedilom.

dosežke v poeziji, pripovedništvu, dramatici, esejistiki, nastale v srednjeevropskem kulturnem občestvu. Opozarja pa tudi na duhovno bogastvo in uveljavlja življenjsko moč integracijskega principa različnosti v tem prostoru, je zapisano v Statutu mednarodne literarne nagrade Vilenica. Prav ta »bajeslovna vila« je pripomogla k temu, da se slovenski bralci bolje seznanijo s književnostjo, književnimi deli sosednjih narodov, tudi z madžarsko, in ker nas združujejo mnoge podobnosti in istovetnosti, nam literarnozgodovinska dejstva kažejo zanimivo sliko nastajanja mostov med obema literaturama sosednjih narodov od 30-ih let dvajsetega stoletja.²

Madžarski pisatelji se že od samega začetka (1986) udeležujejo te tradicionalne literarne »manifestacije«, kjer je bil marsikateri izmed njih tudi že nagrajen. Péter Esterházy je bil prvi, ki je dobil mednarodno literarno nagrado Vilenica za leto 1988, Lajos Grendel (madžarski pisatelj iz Slovaške) je leta 1991 prejel Kristal Vilenice, takoj naslednje leto Endre Kukorelly, Péter Nádas je bil leta 1989 lavreat prireditve ter Pál Závada leta 2002 dobitnik Kristala Vilenice. Člani kuratorija so pri utemeljitvi nagrade in organizaciji prireditve prav tako znani madžarski literarni kritiki, založniki, esteti, prevajalci. György Konrád je leta 1989 z uvodnim referatom »S sredine« odprl prireditve, Péter Esterházy je leta 1992 prebral svoj bistroumen in duhovit esej z naslovom »Postmoderni barbarizem ali Evropa brez lastnosti«, ki ga je zaključil s še danes aktualno mislijo: »Tam smo, kjer je Musil izpustil nit: človek brez lastnosti išče svojo identiteto« (Esterházy 1992: 260). Od takrat se je začelo tudi prevajanje njihovih del, vedno več je bilo zanimanja za madžarsko književnost, nekateri omenjajo, da je nastopila zlata doba prevajanja. Seveda velja to tudi za madžarsko stran, veliko starejših in novejših leposlovnih del je prevedenih v madžarščino.

Prevajanje leposlovnih in esejističnih del se kaže v spletu kulturnih interesov kot eno bistvenih področij in vezi kulturnega pretoka. Tovrstna dejavnost razkriva dinamiko spoznavnega procesa obeh strani: pisatelja, njegovo sredino in prek prevajalca bralca iz drugega (-ačnega) družbeno-zgodovinskega okolja. Že sam izbor dela za prevajanje kaže več plati: meri tudi na družbeni interes sprejemnika, je sam po sebi interpretacija, ki računa na odmevnost v svojem družbenem okolju in na ta način umetniško delo aktualizira. Prevodi umetniških del nehote služijo tudi vsakdanji rabi, aktualizmu, družbeni potrebi nekega trenutka (Mihelič 2001: 69),

je na svoj način ugotovila in izrazila Marjanca Mihelič, poznavalka in prevajalka madžarske književnosti. Znani posredniki madžarske literature – tudi v tem primeru gre za osebne stike in prizadevanja –, so ob njej še drugi, nekateri izhajajo iz dvojezičnega območja iz Prekmurja, nekateri so (bili) lektorji in drugi (Jože Hradil, Gabriella Gaál, Gabriela Zver, Mladen Pavičić, Jutka Rudaš). Potrebno je omeniti, da omenjena »zlata doba prevajanja« ni tako sijoča, kajti prevedenih del je še vedno premalo; največ informacij o moderni madžarski književnosti dobivamo z revialnimi prevodi, na primer ene pesmi ali dveh iz posamezne zbirke poezij; iz odlomkov; iz intervjujev...

² Glej študijo Istvána Lukácsa o recepciji madžarske književnosti od 30-ih do 80-ih let dvajsetega stoletja.

PÉTER ESTERHÁZY je bil prvi madžarski pisatelj, ki se je prireditve udeležil že leta 1986, dve leti kasneje pa prejel veliko nagrado Vilenica, s čimer sta mu, po lastnih besedah, pozornost in priznanje segla do srca. Obrazložitev in natisnjen daljši odlomek (v originalu in prevodu) nagrajenega romana *Pomožni glagoli srca* sta izšla v publikaciji, obrazložitev je seveda polna superlativov. Rudi Šeligo, takratni predsednik društva slovenskih pisateljev, ga je označil kot enega »najodločilnejših povzročiteljev, pobudnikov in opredeliteljev koperniškega preobrata sodobne madžarske književnosti« in ki je »po številnih neuspelih poskusih madžarske avantgarde postal njen uresničitelj v organski črti razvoja« (Šeligo 1988: 20). Umetnik je nagrado prejel za roman *Pomožni glagoli srca*,³ ki je po Šeligovih besedah najzrelejša uresničitev Esterházyjevega jezikovnega eksperimenta in pisateljske tehnike.

Doživljajsko jedro avtobiografskega romana je tragično doživljanje materine smrti in retrospektivna anatomija odnosa med materjo in sinom. Znano je, da madžarščina ne pozna pomožnih glagolov. Že sam naslov torej opozarja, da je nemogoče ubesediti kompleksnost medčloveških odnosov in intenzivnosti čustvenega doživljanja. Biološki in metafizični dogodek materine smrti je mogoče izraziti kvečjemu »s srcem«, »s pomožnimi glagoli« večno človeških čustev ob nenadomestljivi izgubi. (Šeligo 1988: 20.)

K temu še dodaja, da je

novost in estetska vrednost romana v njegovi metodi upodabljanja večne življenjske situacije: v zavestno do skrajnosti izkoriščenem prijemu dvojne perspektive, da se pisanje – po Petru Handkeju – obrača v »stroj spominjanja in izražanja«, v katerem se kljub tragični, a obenem večni in banalni temi »čuti nekakšna lahkotnost, ki opozarja na to, da delo ni nikoli nekaj naravno danega, marveč POTREBA in PRISPEVEK«. (Šeligo 1988: 20.)

In prav njegovo neizmerno veselje do življenja, ta življenjska moč, ontološka vedrina, kot ga je poimenoval Miklós Mészöly, ta Bergsonov elan vital magično izžarevajo iz njegovih del in pogojujejo to lahkotnost, ki je povezana z jezikom, s pripovednimi novostmi, ki jih je ustvaril na področju oblikovanja besedila.

Péter Esterházy je pisateljsko pot začel v 70-ih letih, ko je bil pojem »svobodna« književnost neznan in napačno razlagan, ko je bila literatura še skrajno spolitiziran diletantizem. Da je književnost v pravem pomenu besede svobodna, je potrebna reorganizacije. »Čista« književnost lahko obdrži politično relevanso, in sicer ne kot zunanji ideološki balast, marveč kot razcvet v samem tekstu, iz oblikovanja le-tega, imanentno. K temu razvoju je ogromno prispeval Esterházy, ki ni izvedel samo »stilizirane revolucije«, ampak postavil književnost bolj neposredno in živo z magičnim jezikom; književnost v kateri je znal združiti erotiko in politiko, neposrednost in refleksijo, naravno in umetno, osebno in fiktivno, konkretno in abstraktno. Prav zaradi te drugačnosti njegova prva zbirka novel *Fancsikó in Pinta* (Fancsikó és Pinta, 1976) ni bila deležna velike recepcije in tudi takratni literarni kritiki so imeli pomisleke. Kot je dejal v nekem intervjuju, zna biti besedilo drugačno v diktaturi in v demokraciji, drugače se obnašajo besede, jezika se je potrebno na novo učiti. Pisateljevo pomembno leto je 1979, ko je izdal obsežen roman, sintetično delo z naslovom *Proizvodni roman* (Termelési regény), se s tem vpisal med najboljše in povzpел v

³ Knjiga Pétera Esterházyja *Pomožni glagoli srca: uvod v leposlovje* je v prevodu Jožeta Hradila izšla pri Cankarjevi založbi v Ljubljani leta 1989 in je bila predstavljena na četrti Vilenici.

kanon. Po njegovih besedah ga ob izidu tega romana že niso mogli več potlačiti. Sledili so še drugi romani: pet romanov s podnaslovom *Uvod v leposlovje* v letih 1981–1985 [*Odvisno* (Függő, 1981), *Kdo zagotavlja Ladyjino varnost* (Ki szavatol a lady biztonságáért, 1982), *Furmani* (Fuharasok, 1983), *Mala madžarska pornografija* (Kis magyar pornográfia, 1984), *Pomožni glagoli srca* (A szív segédigéi)], *Csokonai Lili: Sedemnajst labodov* (Csokonai Lili: Tizenhét hattyúk, 1987), *Pogled grofice Hahn-Hahn* (Hahn-Hahn grófnő pillantása, 1991), *Ena ženska* (Egy nő, 1995), *Harmonia caelestis* (2000), *Popravljena izdaja* (Javitott kiadás, 2002).

Péter Esterházy je eden prvih, ki je prinesel nov val sprememb, prinesel je na plan vse tisto, kar je bilo do tedaj vsakemu zaklenjeno v svoj lasten jaz. Njegov stil je samosvoj, je »esterházyjevski«, s citati, polcitati, samocitati, interteksti, izpusti, zamolki, nedokončanimi povedmi z močno kulturno tradicijo, predvsem s tradicijo vzhodnoevropskega in srednjeevropskega sveta. Esterházy se mojstrsko igra z besedami. V svojih romanih velikokrat citira pomenljivo misel Ludvika Wittgensteina, da besede nimajo pomena same po sebi, ampak dobivajo pomen iz sobesedila ter da zna govoriti tisti, ki zna upati, in obratno. Njegovi posebni jezikovni »prijemi« kot kategorični imperativi lebdijo pred nami, za katerimi se skriva nek neutelešen, vendar občuten fenomen. Značilnosti njegovega sloga so zdrav humor, ironija in veliko optimizma.

Ta grofovski (po rodu) matematik (po študiju) spada v sam vrh madžarske in evropske (post)moderne proze. Njegova dela prevajajo v številne jezike; roman *Harmonia caelestis* (711 strani) je bil v dveh letih po izdaji preveden v sedem jezikov. Pisatelj je v svojem tridesetletnem pisateljevanju prejel več kot petnajst prestižnih nagrad. Če naštejemo le najpomembnejše in najuglednejše: nagrado Milána Füsta za prozo 1983, leta 1986 nagrado Attila Józsefa, istega leta s Péтром Nádasem Örleyevo nagrado Zveze madžarskih pisateljev, leta 1990 Krúdyjevo nagrado in leta 1996 državno Kossuthovo nagrado za življenjsko delo, nato leta 1999 avstrijsko državno nagrado za evropsko literaturo, leta 2002 skupaj s Kajetanom Kovičem nagrado CET, isto leto Herderjevo nagrado in druge. Za svoje vzornike in mojstre imenuje Krúdyja, Kosztolányija, Csátha, Máraija (*Sveče so dogorele*)⁴ in Ottlika (*Šola na meji*).⁵

Je madžarski pisatelj, ki zaseda častno mesto ob velikih »evropskih« pisateljih, Musilu, Brochu, Handkeju, Bernhardu in drugih. Svoje ustvarjalno delo uvršča med Calvinovo prozo in prozo Danila Kiša. V tem različnem pisateljskem svetu čuti sorodstvo; častno mesto svojih del postavlja z mejo vzhodnega in zahodnega kanoana. V zbirko njegovih opusov spada več kot dvajset romanov, esejev, glos.

Naša vileniška literarna nagrada ima velik odmev v javnosti, v medijih veliko pišejo o tem; tako imajo *Naši razgledi* (7. oktober 1988) kratko sporočilo tiskovne konference, kjer se je Esterházy razkril kot madžarski »Eulenspiegel«, ki poudari, da prihaja iz trenutno takšne oblike diktature, kjer ima človek znova možnost izražati svojo individualnosti; lepa laž prihaja v kolizijo z resničnostjo. Poudari tudi, da si v

⁴ Glej v slovenščino prevedeni roman *Sveče so dogorele*.

⁵ Glej v slovenščino prevedeni roman *Šola na meji*.

socialističnih državah nonsensa pisatelji znova jemljejo svobodo nepopačenega jezika. V *Primorskih srečanjih* prepričano zatrjuje, da se politika in država lahko spreminjata, jezik in narod pa vedno ostajata. Ob izidu nagrajene knjige je o njej poročalo tudi *Glasilno slovenskih založb*, ki citira pomenljivo Esterházyjevo misel, da je tudi literatura osvobodilni boj, vendar bolj počasen, butast in bolj smešen. Poudari pomen naslova romana, ki meri na nemoč, saj vemo, da je bolečina brez besed, »pa je ubesedovanje najrazličnejših miselnih in čustvenih stanj in asociacij ob motivu maše zadušnice polna orkestracija izražanja in spominjanja, vedno tragičnega in ne manj večno življenjskega« (Knjiga 89 1989: 502). Umetnik leta 1992 ponovno obišče Slovenijo, kjer sodeluje v disputu in prebere zgoraj omenjeni esej. Istega leta objavi *Književni listi* kratko predstavitev nove Esterházyjeve knjige, »parodijo potopisov« *Pogled grofice Hahn-Hahn – po Donavi navzdol* kot leposlovno-esejistično-znanstveno delo, s katerim ima njen naslov malo opraviti, saj je to le avtorjeva duhovita domisljica načitanega poznavalca domačih in tujih knjižnih posebnosti in poslastic. Naslovna junakinja (parafraza grofice, pisateljice Ide von Hahn-Hahn) je omenjena le malokrat in je izposojena iz satirične pesnitve Nemčija, kjer se Heine norčuje iz pisateljic, češ da imajo eno oko na papirju, drugo pa vselej na moškem – izvzemši grofico Hahn-Hahn, ki je na eno oko slepa.

Esterházyjeva knjiga, v zanj značilnem nenavadnem slogu, polnem nasprotij med ironijo in persiflažo ter čutnim čarom, ki mu ga nudi to intelektualno in literarno romanje po tej najbolj srednjeevropski reki od njenega izvira do izliva, ne govori toliko o reki sami, marveč o deželah in mestih ob njej, z izmišljenimi, delno kar fantastičnimi zgodbami, natrpanimi z njihovo preteklostjo in sedanostjo, z duhovnimi oznakami Budimpešte in Dunaja, z domisljicami o evropski literaturi, filozofiji, politiki, družbi... (Kajzer Novak 1992: 15.)

Aprilska številka mesečnika za kulturo *Nova revija* (1992) objavi esej iz četrte številke madžarske revije *Lettre internationale* (1992), ki nosi naslov *Strah – naša dediščina*. Pisatelj na kratko izpove tedaj zelo aktualno misel tudi na bolj bleščavih koncih sveta – sveta se ne da opisati z njegovimi lastnimi absurdnostmi – o razpadu, o vojni v Jugoslaviji kot metafori Srednje Evrope in kjer sta se Warheit in Dichtung tako rekoč pomešala. Majska in junijska številka *Nove revije* (1992), z naslovom ESTERHÁZY, posveča pisatelju cel blok s fotografijo na platnici. Prvi del je prevod štirih (3., 4., 9., 10.) poglavij iz romana *Hrabalova knjiga*. Omenjeni roman je bil v celoti preveden in leta 1993 izdan pri založbi Wieser v Celovcu. Kljub dobremu prevodu in zanimivem opisu vsebine ni doživel večjega odmeva v slovenskem kulturnem prostoru in ni odkril kakšnega zanimivejšega vidika recepcije. Za razliko od drugi Esterházyjevih del, za katere so mnogi (Šeligo, Novak-Kajzer, Rudaš) upravičeno opozarjali, da jih ni mogoče razumeti brez temeljnega poznavanja tradicije madžarske in svetovne književnosti, da je težko slediti in še manj uživati v knjigah, v katerih se aluzije kar krešejo in gnetejo stran za stranjo, in še teže je iz preobilja imen, podatkov, domisljic dojeti med njimi skrita pisateljeva dognanja, spoznanja, sodbe od madžarske geopolitične določenosti do drugih namigovanj, vseh jezikovnih plasti, strukture, pisateljskega vidika in načina snovanja postmoderne pisateljske dvojne perspektive, kakršno ustvarja v svojem opusu, velja tudi za ta mojstrsko izbrušen roman, vendar v manjši meri. Delo iz poglavja zvestobe, nezvestobe in tretjega poglavja razkriva ljubezen med pisateljem, njegovo ženo Ano in

češkimi pisateljem Bohumilom Hrabalom. Bog pošlje na zemljo dva angela, ki oprezata za pisateljem in njegovo ženo in jima zastavi nalogo preprečitve splava četrtega otroka v pisateljevem zakonu in končanje romana o Bohumilu Hrabalu. »Pisateljska kriza se začne prelivati v zakonsko in obratno: ljubezen, hrepenenje, muka, trenutki radosti, zvok saksofona, metafizika paranoičnega življenja v prostoru med Prago in Budimpešto« (Mihelič 1993: uvod), vse to in še več nam ponuja ta roman. Veliko novosti o Esterházyjevem načinu pisanja, slogu izvemo iz prevedene študije Éve Koczisky, ki razmišlja o pisateljevih delih kot o Penelopinem pajčolanu, predvsem zato, ker so vsa pisanja poudarjeno besedne tkanke, njegov govor je v najbolj živi madžarščini, posamezni njegovi junaki govorijo s pomočjo montiranega besedila, ustvarjenega iz citatov z veliko interteksta, kar je lahko ponaredek, pod pogojem, da sprejmemo, da je tudi samo ponarejanje »izvirno«, ustvarjalno interpretiranje na novo. (O tej tematiki zelo izvirno govori Danilo Kiš v fenomenalnem delu z naslovom *Čas anatomije*, 1977.) Kot že omenjeno, je pri estetski oceni Esterházyjevih del obilna raba citatov eden odločilnih aspektov. Višek tega je dobesedno prevzeti odlomek od Danila Kiša: »Zgodovino pišejo zmagovalci. Legende tke ljudstvo. Pismouki fantazirajo. Samo smrt je zanesljiva.« Še več, neoznačeno je citirana celotna Kiševa novela iz zbirke *Enciklopedija mrtvih*.

Leta 1999 se je za *Književne liste* Viljem Gogala pogovarjal s »priljubljenim madžarskim pisateljem plemiškega rodu P. Esterházyjem« na dvorcu ob Blatnem jezeru, kjer je ravnokar končal svoj novi roman, ki ga je po lastnih besedah pisal devet let. Iz pogovora izvemo, da se kot že desetletja najbolj priljubljeni pisatelj na Madžarskem pripravlja na govor na frankfurtskem knjižnem sejmu, kjer je bila leta 1999 gostja Madžarska. Ta znameniti govor »O vsem« je bil hitro preveden in objavljen. V njem – kot duhovito pravi – ne bi rad vsepovprek hvalil svoje literature, na Madžarskem se temu reče, da »vsak Cigan svojega konja hvali« (slovensko: »Vsak berač svojo malho hvali«), pa vendarle omenja njemu najbližje: Weöres-Pilinszky-Ottlík-Mészöly-Mándy-Nemes Nagy-Szentkuthy-Szabó Magda-Nádas... Ne more pa tudi brez omembe jezika, v originalu namreč citira Nietzscheja: »Jedes Wort ist ein Vorurteil,« kar mu je ljubeznivo v madžarščino prevedel ugledni estetik, filozof Béla Bacsó (»Vsaka beseda je predsodek«). Na koncu frankfurtskega govora se je zahvalil svojemu očetu (takrat še ni [ali že je?] vedel za njegovo skrito preteklost, kar opiše v romanu *Popravljen izdaja*):

Ko govorim o vinu, mi pride na misel moj oče. Namreč to, koliko slabega vina je revež moral popiti v svojem življenju. Šel je iz uredništva, kjer je delal kot prevajalec – nemščina, angleščina, francoščina, kot se šika – krenil je proti eni izmed gostiln, tekkel je, v osmem okraju je obratovalo veliko vinskih kleti, vinotočev, urno je tekkel po stopnicah pod zemljo, ni gledal ne na levo ne na desno, ni hotel videti sveta, v katerem se je že – z majhnimi omejitvami – dalo živeti, in ni hotel videti niti samega sebe, tekkel je po stopnicah v kiselkasti mrak, v tistem ogabnem smradu se je imel lepše kot doma. (Esterházy 1999: 14.)

Po devetih letih premora (vmes je pisal le publicistiko, eseje) je konec aprila leta 2000 ugledala luč sveta *Harmonia caelestis*, opus magnum, roman izjemnega obsega in kvalitete, mojstrovina, o kateri so takoj poročali tudi *Književni listi*. Esterházy je napisal zgodovinsko-družinski roman. Že leta 1985, ko je končal in izdal pet romanov s podnaslovom *Uvod v leposlovje*, se je začel ukvarjati z novo tematiko,

lastno družino, ki je – po avtorjevih besedah – tudi tematika novega romana. Toda če je npr. roman *Pomožni glagoli srca* roman matere in sina, potem je *Harmonia caelestis* roman očetov in sinov, katerega osrednja figura je oče kot steber družine oz. očetje različnih generacij od 17. stoletja pa vse do 70-ih let 20. stoletja, čigar cilj je ustvarjanje določenih povezav med nebeškim bliščem in okusom smrti – zato je *harmonia caelestis*, nebeško sozvočje. Metafori celotnega romana sta nebo in zemlja. Že večkrat omenjena citatologija velja tudi za to delo, kajti že sam naslov je izposojenka, ki je sicer povezana z zgodovino stare grofovske družine Esterházyjevih; leta 1711 namreč Pál Esterházy na Dunaju sestavi in uglasbi zbirko cerkvenih baročnih pesmi z naslovom *Harmonia caelestis* (Nebeška harmonija). Knjiga je sestavljena iz dveh zelo različnih delov. Če za prvega velja razdrobljenost, katere osnovno vodilo je dekonstrukcija, katere jezik je izjemno radikalen, v katerem si dogodki sledijo bliskovito, zato so povedi nedokončane, s številnimi izpusti, zamolki ipd., kjer pripovedovalec govori v prvi osebi ednine in večinoma ostane tudi neznan kronik, je druga knjiga knjiga »izpovedi«, bolj pregledna, epska, z umirjenim jezikom, kjer je pripovedovalec bolj oseben, ima bolj jazovski značaj, je bolj realen in izhaja iz tega, da kot očividec interpretira oz. pripoveduje različne zgodbe, pretresljive družinske dogodke, npr. grozote deportacije v petdesetih letih, kar daje romanu poseben pečat. »Zaradi izjemno obsežne tematike se je Esterházy odločil za obliko t. i. oštevilčenih povedi /.../, ki je podobna "črčinam" v filmski govorici in ki naznanja časovne in prostorske preskoke« (Rudaš 2000: 18). Fragment oz. 327. oštevilčena poved, v kateri je prikazana tudi Slovenija, kjer sta besedi senca in tema uporabljeni v izvorniku, je v slovenščino prevedena. V romanu se močno prepletajo fikcija, imaginacija in realnost. Kot vemo, v postmodernem romanu fikcija in realnost ne tvorita več ontološkega nasprotja: sama realnost je v nekem smislu potencialno fiktivna in fantastična. Kot pravi Iser, da oboje – fiktivno in imaginarno – obstaja kot evidentna izkušnja v človeškem življenju.

Naše fikcionaliziranje nas vselej odnaša prek tega, kar je, ali kar smo, naše fantaziranje pa nas odnaša v območje nekega izmišljenega življenja. Literatura se poraja iz vzajemnega delovanja teh dispozicij, zato ker si želimo stopiti iz sebe in zato, ker se radi predajamo domišljiji. (Iser 2002: 80.)⁶

Literarni tekst se – kot je dokazal Iser – poraja iz trojnega razmerja med realnim, fiktivnim in imaginarnim, je zmes realnosti in fikcij in kot tak omogoča interakcijo med danim in umišljenim.

Pomembno je omeniti, da nudi pisatelj kot »apostol odprte oblike« (tako ga je označil Péter Nádas) bralcu neskončne perspektive in interpretacijske možnosti, hkrati pa bo tisti, ki ni globlje seznanjen z zgodovino Madžarske, predvsem pa z zgodovinskim poslanstvom in s pomenom grofov Esterházyjev, težko razumel knjigo, v kateri se zgodovinski dogodki gnetejo stran za stranjo. Še težje pa bo v knjigi užival in iz številnih zgodovinskih imen, krajev, dogodkov, podatkov dojel pisateljeva skrita sporočila.

⁶ Glej Literatura kot dejanje prestopanja meje, intervju-dialog s prof. dr. Wolfgangom Iserjem. Prev. Jelka Kernev Štrajn. *Primerjalna književnost* 25/2 (2002), str. 77–88.

Dve leti po izidu *Harmonije* je Esterházy – kot piše Mladen Pavičić – »šokiral madžarsko javnost« z novo knjigo, ki nosi naslov *Popravljena izdaja* s podnaslovom *Dodatek k Harmonii caelestis*, v kateri razkriva spoznanje resnice o svojem očetu kot vohunu komunistične tajne policije. Ko je pisal *Harmonijo caelestis*, je zanj zbiral gradivo po vseh obstoječih arhivih, za pomoč je zaprosil tudi t. i. Zgodovinski urad, kjer so zbrani dosjeji madžarske tajne policije. Šokantno resnico je izvedel, ko je rokopis omenjenega romana oddal založniku. Podrl se mu je svet:

./.../ in sem odprl mapo. Takoj sem vedel, za kaj gre. Kar sem videl, nisem mogel verjeti. Roko sem dal hitro na mizo, ker se je začela tresti. Kaj naj zdaj naredim? Kot da bi sanjal. Takoj se bom onesvestil in s tem bo vse rešeno. Ali pa bom skočil skozi zaprto okno in pobegnil (Esterházy 2002: 11),

piše v uvodnem delu knjige.

V Popravljeni izdaji se fenomenalno prepletajo tri ravni: očetovi originalni ovaduški zapisi, avtorjevi refleksija ter samorefleksija in citati iz drugih del, predvsem iz HC. ./.../ Jezik in slog Pétra Esterházyja premoreta slovarske dimenzije, tokratno zanimivo in na videz zelo nenavadno postmoderno besedilo pa je v resnici čisto realno oz. nefiktivno (Rudaš 2002: 9),

je zapisano ob razlagi prvega prevedenega odlomka, ki prikazuje krizne trenutke njegovega življenja. Drugi in zadnji prevedeni odlomek, ki so ga z naslovom »Bolj od nas nihče ni mogel biti sovražnik ljudstva« iz najnovejšega romana objavili *Književni listi*, razkriva nečloveško obliko diktature, mračna leta madžarskega enoumja. Vseeno so se ob njenem izidu na Madžarskem pojavili tudi pomisleki in opozorila, kaj sploh to je, kam jo uvrstiti, ali je to roman ali dnevnik... Sam avtor pravi, da jo je pisal iz nebogljenosti, šel je, kamor so ga vodili akti, da si je sposoben marsikaj izmisliti, vendar vse to premore njegova fantazija. Porajalo se je naslednje vprašanje: kako brati to knjigo? Nedvomno je, da se v tej knjigi nahaja mnogo referenčnih realnosti (področij), ki jih besedilo razgalja, vendar, ali beremo vgrajeno fikcijo ali vgrajeno zgodovino? Pri tem se pridružujem misli Beáte Thomka, da *Popravljena izdaja* obdrži to dvojnost – literarno in zgodovinsko – vendar se glede retorične in poetične strukture, kontur alternativnih zvrsti knjiga bolj nagiba k literarni smeri.

In kako naprej? Ne izhajajmo iz tega, da je prevajati nemogoče, temveč iz tega, da je mogoče (čeprav težko) in potrebno. Morda ni pretirano reči, da postaja na pragu moderne dobe prevajanje ena najznačilnejših oblik interkulturalnosti. Znano je, da je postajalo prevajanje vzporedno z razvojem historizma in zgodovinske epistemologije pomembno literarno vprašanje. Prevodi nam posredujejo izkustvo o tistih življenjskih svetovih, ki so nam zaradi svoje zgodovinske in kulturne oddaljenosti nedostopne. »Literarno izkustvo prodira v bralčev horizont življenjskega sveta in preoblikuje njegovo razumevanje sveta« (Virk 1998: 534).

Prevajanje Esterházyjevih del je nedvomno pretrd oreh za vsakega prevajalca, ki mora dobro poznati ne le jezik, temveč mnogo več, kajti njegova literarna umetnina, kot jo neštetokrat ponavljamo, je opremljena s tisoč citati, filozofskim diskurzom, z logičnimi disputi, drznimi asociacijami, zato je pri prevajanju (kot interpretaciji – Gadamer) bistveno, da se poišče vrednost vseh teh parametrov. Obenem pri Esterházyju ne gre za postmodernistično poetiko, ki bi bila nastrojena proti staremu,

marveč je sam avtor tisti, ki na nov način piše o starem s prefinjenim, ležernim, iznajdljivim ideološkim nabojem, kar deluje čudovito ironično. Vse to mora prevajalec začutiti, spoznati. Branje takega besedila, ki je navidez igrivo, a v resnici zelo resno, od bralca (prevajalca) pričakuje poglobljeno vedenje o knjigah in dobro poznavanje nemala vseh interdisciplinarnih področij literarne vede. Samo tako bo lahko bralec (prevajalec), spremenjen v kultnega raziskovalca, užival ob branju Esterházyjevih logičnih, narativnih problemov in se tako lahko ob prebrani knjigi samoironično dokopal do kvazirešitve.

Literarno razumevanje postane dialoško šele tako, da iščemo in priznamo drugačnost besedila glede na horizont naših lastnih pričakovanj, da ne izvedemo naivne stopitve horizontov, temveč svoje lastno pričakovanje korigiramo in razširimo z izkustvom drugega. (Jauss 1998: 403.)

Pomembno je, da smo pripravljeni spoznati, priznati in razumeti drugega v njegovi drugačnosti. Pri tem pa moramo opozoriti še na nekaj, na jezik namreč. Opravka imamo z dvema popolnoma različnima jezikoma (indoevropskim in ugrofinskim) z različnima lingvističnima sistemoma. Kot piše Kosztolányi: »Na pragu vsakega jezika se začneja nov svet, novo cesarstvo lepote z novimi razumskimi in čustvenimi zakonitostmi« (Kosztolányi 1999: 241).⁷ S pomočjo jezika razkriti ta drugi svet ni enostavno. Če navedem samo primer: madžarščina ne pozna ne spolov ne dvojine. V *Pomožnih glagolih srca* je bilo potrebno določiti spola: on (sin) – ona (mati), zaradi katere tekst izgubi prav to pikanterijo, ki daje originalu nenavadno moč, da bralec vedno ne izve točno, kdaj je on in kdaj ona. Nenazadnje mora prevajalec občutiti in zaznati Esterházyjevo *linguo sensuum*.

Literatura

- Bacsó, Béla (ur.), 2002: *Fenomén és mű. Fenomenológia és esztétika*. Budapest: Kijarat Kiadó.
- D. Birnbaum, Marianna, 1992: Vodnik po Esterházyju. *Nova revija* 11/121–122. 552–557.
- De Man, Paul, 1999: *Az olvasás allegóriái*. Szeged: Ictus Kiadó és JATE Irodalomelmélet Csoport.
- Esterházy, Péter, 1989: *Pomožni glagoli srca*. Knjiga 89. Ljubljana: Glasilo slovenskih založb. XXXVII/11. 502–503.
- Esterházy, Péter, 1989: *Pomožni glagoli srca: uvod v leposlovje*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Esterházy, Péter, 1992: Strah – naša dediščina. *Nova revija* 11/120. XIII–XIV.
- Esterházy, Péter, 1992: Hrabalova knjiga (štiri poglavja). *Nova revija* 11/121–122. 542–551.
- Esterházy, Péter, 1992: Postmoderni barbarizem ali Evropa brez lastnosti (disput). Tauffer, Veno (ur.): *Vilenica 92: mednarodna literarna nagrada*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev. 258–260.

⁷ Citat je v lastnem prevodu.

- Esterházy, Péter, 1993: *Hrabalova knjiga*. Celovec: Založba Wieser.
- Esterházy, Péter, 1999: O vsem. Govor ob letu madžarske knjige. *Nova revija – Ampak*. 11–15.
- Esterházy, Péter, 2002: Bolj od nas nihče ni mogel biti sovražnik ljudstva. Odlomek iz romana *Popravljena izdaja* (2). *Književni listi* 44/143. 11.
- Esterházy, Péter, 2002: Prvič v življenju pišem iz nebogljenosti. Odlomek iz romana *Popravljena izdaja* (1). *Književni listi* 44/131. 9.
- Gadamer, Hans-Georg, 1984: *Igazság és módszer: egy filozófiai hermeneutika vázlatja*. Budapest: Gondolat.
- Gogala, Viljem, 1999: Kje so ženske. Pogovor s priljubljenim madžarskim pisateljem plemiškega rodu P. Esterházyjem. *Književni listi* 41/215. 23.
- Iser, Wolfgang, 2001: *A fiktív és imaginárius. Az irodalmi antropológia ösvényein*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Jauss, Hans Robert, 1998: *Estetsko izkustvo in literarna hermenevtika*. Ljubljana: Zbirka *Labirint*.
- Kajzer-Novak, Marjeta, 1988: Smeh, ki ni za prazen nič. *Književni listi* 30/211. 23.
- Kajzer-Novak, Marjeta, 1988: Ustvarjalno izživiljanje nekega *Úvoda v leposlovje*: zbrano delo vileniškega nagrajenca. *Književni listi* 30/284. 7.
- Kajzer-Novak, Marjeta, 1992: Besedni slapovi in vodometi vsega, kar (avtor) doživlja. Parodija potopisov. *Književni listi* 34/12. 15.
- Koczisky, Éva, 1992: Penelopin pajčolan. *Nova revija* 11/121–122. 558–567.
- Kosztolányi, Dezső, 1999: *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris.
- Lovec, Zdenka, 1988: Vilenica v diaspori. *Primorska srečanja* 87/88. 624–628.
- Lukács, István, 1991: Recepcija madžarske književnosti v Sloveniji v 20. stoletju. *Slavistična revija* 1. 71–83.
- Márai, Sándor, 2002: *Sveče so dogorele*. Murska Sobota: Franc-Franc.
- Mihelič, Marjanca, 2001: Pogledi na novejšo prevajanje madžarske književnosti v slovenščino in gostovanje madžarskih književnikov pri nas. Bokor, József in Szijártó, Imre (ur.): *Szomszéd népek – szomszédos kultúrák*. Maribor–Szombathely: Kiadja a Maribori Egyetem Pedagógiai Kara Magyar Intézete és a szombathelyi Berzsényi Dániel Főiskola Szlavisztikai Intézete. 67–72.
- Ottlik, Géza, 1995: *Šola na meji*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Pavičić, Mladen, 2002: Péter Esterházy šokiral madžarsko javnost. *Književni listi* 44/119. 8.
- Rudaš, Jutka, 2000: Slovenija v *Nebeški harmoniji* Esterházyjevih. Roman očetov in sinov. *Književni listi* 42/107. Str. 18.
- Rudaš, Jutka, 2001: Szlovén hungaricák a 80-as évek második felétől (A magyar irodalom szlovén recepciójáról). Bokor, József in Szijártó, Imre (ur.): *Szomszéd népek – szomszédos kultúrák*. Maribor–Szombathely: Kiadja a Maribori Egyetem Pedagógiai Kara Magyar Intézete és a szombathelyi Berzsényi Dániel Főiskola Szlavisztikai Intézete. 90–100.

Šeligo, Rudi, 1988: Péter Esterházy. Taufer, Veno (ur.): *Vilenica 88: mednarodna literarna nagrada*. Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev. 19–30.

Thomka, Beáta, 2003: *Glosszárium*. Debrecen: Csokonai Kiadó.

Virk, Tomo, 1998: Hans Robert Jauss in recepcijska estetika. Jauss, Hans Robert: *Estetsko izkustvo in literarna hermenevtika*. Ljubljana: Zbirka *Labirint*. 533–538.

